

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата юридичних наук, доцента

**Сухомлин Юлія Володимирівна на дисертаційне дослідження Остренка
Миколи Вікторовича на тему «Інститут реабілітації у кримінальному процесі
України», поданого до захисту у спеціалізовану вчену раду Національної
академії внутрішніх справ на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань
08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»**

Ступінь актуальності обраної теми. З моменту офіційного закріплення Євроінтеграційного курсу в Конституції України сучасна наука отримала виклик у вигляді активного впровадження в національне законодавство європейських правових стандартів, особливо щодо дотримання та захисту основоположних прав і свобод людини і громадянина. Аналіз рішень Європейського суду з прав людини свідчить, що питання захисту прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження сьогодні є напрочуд актуальним. Відповідно до Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю, що гарантує кожному забезпечення зазначених положень та ці ж директиви відображені в кримінальному процесуальному кодексі як засада кримінального провадження. Саме цей конституційний принцип позитивно обмежує дії державних органів і посадових осіб, які діють від імені держави.

Аналіз національної судової практики та практики Європейського суду з прав людини дає змогу визначити ряд основних порушень прав людини та громадянина у кримінальній процесуальній сфері, а саме незаконне притягнення до кримінальної відповідальності, незаконне затримання, безпідставне обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, незаконне засудження. Так, у 2021 році суди ухвалили 593 виправдувальні вироки, з яких понад 50 відсотків з реабілітуючих підстав, таких як відсутність події кримінального правопорушення, відсутність в діянні складу кримінального правопорушення.

Тобто проблема захисту прав людини посідає особливе місце у системі кримінального процесуального права України та у правозастосовній практиці. При

чому кримінальний процесуальний кодекс України визначає процесуальний порядок тільки для реабілітації померлого підозрюваного, обвинуваченого, що не охоплює всіх випадків застосування процедури реабілітації на стадії досудового розслідування та судового розгляду. КПК України не визначає процесуальні підстави та процедуру здійснення реабілітації, відповідальність держави за заподіяну шкоду, завдану незаконним діями, кримінальним переслідуванням, незаконним застосуванням примусових заходів виховного або медичного характеру органів досудового розслідування, прокуратури, суду, незаконним засудженням.

Отже, актуальність обраної теми дослідження є беззаперечною та підтверджується здійсненням дисертантом ґрунтовним дослідженням практики Європейського суду з прав людини, національної практики судових проваджень про відшкодування шкоди завданої незаконними діями органів досудового розслідування, прокуратури та суду, а також результатами анкетування слідчих, дізнавачів Національної поліції України, Державного бюро розслідувань, прокурорів, адвокатів щодо сучасного стану захисту прав та законних інтересів реабілітованих у кримінальному процесі.

Актуальність наукового дослідження М.В. Остренка обумовлена також й тим, що залишається особливо актуальним посилення захисту учасників кримінального провадження, які можуть зазнавати обмежень під час досудового розслідування, або незаконного кримінального переслідування та ролі держави у виконанні зобов'язань по наданню кожному постраждалому можливості відшкодування заподіяної шкоди. Зазначене й обумовлює необхідність сучасного комплексного наукового дослідження обраної теми.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача. Вивчення дисертації та наукових публікацій автора засвідчують логічність структури дослідження, що надало можливість дисертанту визначити мету, об'єкт, предмет і завдання роботи та всебічно й повно проаналізувати задекларовану тему.

У роботі використано сукупність загальнонаукових, міждисциплінарних і спеціально-наукових методів пізнання, які дали змогу висвітлити й вирішити низку теоретичних та практичних питань теми дослідження.

Дисертант проаналізував значну кількість джерел (176 найменувань), ґрунтовно вивчив роботи інших науковців, що надало можливість вирішити наукову задачу, сформулювати пропозиції та рекомендації із запровадження інституту реабілітації у кримінальному процесі України.

Дослідження здійснено на значній за обсягом емпіричній базі, яка включає матеріали судової та слідчої практики, статистичні та аналітичні матеріали, інформацію з рішень Європейського суду з прав людини, Єдиного державного реєстру судових рішень, результати анкетування 212 працівників правоохоронних та правозахисних органів.

Результати наукового дослідження викладено у п'ятнадцяти наукових публікаціях, серед яких шість статей – у наукових виданнях, визначених МОН України як фахові з юридичних наук та дев'ять тез доповідей, які оприлюднено на міжнародних, всеукраїнських, відомчих науково-практичних конференціях, круглих столах.

Викладене дає підстави стверджувати, що дисертація Остренка Миколи Вікторовича на тему «Інститут реабілітації у кримінальному процесі України» виконана на високому науковому рівні.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях. Дисертація М.В. Остренка є одним із перших комплексних досліджень у межах кримінальної процесуальної науки, що послідовно розкриває розуміння сутності явища інституту реабілітації у кримінальному процесі України.

У результаті проведеного дослідження обґрунтовано ряд концептуальних теоретичних та практичних положень, наукових висновків, узагальнень та пропозицій, що відповідають змістовним ознакам наукової новизни. Зокрема, вперше обґрунтовано необхідність запровадження в кримінальному провадженні нових учасників, серед яких: реабілітант, реабілітаційний суддя, представник судового органу, який здійснював незаконне кримінальне переслідування (як третя сторона), представник правоохоронного органу, який здійснював незаконне кримінальне переслідування (як третя сторона), якими запропоновано вважати

керівника чи офіційного представника підрозділу органу досудового розслідування, оперативного підрозділу чи прокуратури, працівники якого здійснювали незаконне кримінальне переслідування: проводили незаконні слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії або приймали незаконні процесуальні рішення; аргументовано доцільність запровадження в кримінальному судочинстві нової судової стадії – реабілітаційного провадження, необхідної для відшкодування шкоди та поновлення втрачених прав особі, постраждалій унаслідок незаконного кримінального переслідування, яку слід виокремити як самостійну главу КПК України; запропоновано запровадити посаду реабілітаційного судді як суб'єкта кримінального процесу, уповноваженого на здійснення реабілітаційного провадження з подальшим прийняттям реабілітаційного рішення.

Також удосконалено дефініцію понять «реабілітації особи в кримінальному процесі, моральної та фізичної шкоди в кримінальному процесі»; «положення про підстави для відшкодування шкоди», що визначені нормою ч. 1 ст. 1 Закону України від 1 грудня 1994 року № 266/94 ВР; положення окремих правових норм із житлового, трудового, сімейного законодавства з метою реалізації науково-теоретичних засад реабілітації в кримінальному процесі.

Крім зазначеного, у роботі містяться інші положення, висновки та рекомендації, які в сукупності забезпечують цілісність наукової новизни проведеного дослідження.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Обґрунтованість отриманих результатів дослідження, сформульованих положень і висновків дисертаційної роботи М.В. Остренка не викликають суттєвих зауважень. Висновки в дисертації сформовано відповідно до отриманих результатів, вони мають вагому аргументацію, свідченням чого є використана методологія дослідження, яка ґрунтується на сукупності загальнонаукових, міждисциплінарних і спеціально-наукових методів пізнання.

Обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, також забезпечена емпіричними

даними, які охоплюють результати особистих спостережень з використанням власного досвіду роботи автора.

Отже, результати дисертаційного дослідження М.В. Остренка, які винесено на захист, є достатньо аргументованими, обґрунтованими, логічними та переконливими, мають високий ступінь наукової новизни та практичне значення.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методології наукової діяльності. Наукові результати й положення, що винесені на захист, отримано завдяки використанню різноманітних методів, таких як діалектичний та ідеалістичний, аналіз та синтез, системний підхід, системний аналіз, системно-структурний, формально-догматичний та тлумачення юридичних норм, класифікації та групування, логіко-семантичний, морфологічного аналізу, формально-юридичний, а також формально-логічний.

Постановка завдань, визначення мети, об'єкта та предмета дослідження є чіткими, зрозумілими й такими, що цілком відповідають загальним вимогам. Завдання наукового пошуку, виконання мети роботи досягнуто.

Отже, поставлені наукові завдання виконано на високому методологічному рівні, а дисертант опанував необхідні компетенції для рівня доктора філософії.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження. Сформульовані та аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації впроваджено й надалі може бути використано у: *науково-дослідній сфері* – для подальшого дослідження підстав і процесуального порядку здійснення реабілітації в кримінальному процесі (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 29 квітня 2022 року); *законотворчій діяльності* – у процесі вдосконалення норм чинного КПК України й інших нормативно-правових актів (акт впровадження в практичну діяльність Інституту законодавства Верховної Ради України від 24 листопада 2022 року); *правозастосовній діяльності правоохоронних органів* – під час розроблення та вдосконалення відомчих нормативно-правових актів, підготовки посібників, методичних рекомендацій з питань виявлення, розшуку та передачі в управління активів (акт впровадження Головного слідчого управління Національної поліції України від 1 липня 2023 року); *освітньому процесі*

– під час викладання навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Адвокатура України», «Актуальні питання кримінального процесуального права», «Судові та правоохоронні органи України» тощо, підготовки підручників, науково-практичних посібників і методичних рекомендацій (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 8 грудня 2022 року).

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Дисертація М.В. Остренка викладена українською мовою та має чітку структуру, що відповідає вимогам МОН України та Порядку присудження ступеня доктора філософії. Дисертація містить анотацію, список публікацій, зміст, вступ, три розділи, що включають дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Робота містить список використаних джерел із 176 найменувань на 19 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 271 сторінка, основний текст – 189 сторінок.

Анотація в стислій формі відображає основні тези дослідження, викладена українською та англійською мовами, доповнена переліком публікацій здобувачки, у яких висвітлено основні результати дослідження.

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження, охарактеризовано ступінь наукової розробленості, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету дослідження, окреслено поставлені завдання наукового пошуку, сформульовано об'єкт і предмет дослідження, описано використані методи пізнання, емпіричну базу, аргументовано наукову новизну отриманих результатів, зазначено про особистий внесок здобувача й інформацію щодо апробації матеріалів дисертації.

У **розділі 1** «Соціально-правова природа інституту реабілітації в кримінальному процесі України» дисертантом узагальнено наукові підходи до розуміння сутності поняття реабілітації, проаналізовано наукові дефініції даної реабілітації у кримінальному процесі та сучасний стан наукового дослідження вказаної проблематики. Крім того, дисертантом було досліджено міжнародний досвід та історичний розвиток інституту реабілітації. Автор дійшов до висновку, що на сьогоднішній день інститут реабілітації у кримінальному процесі не врегульований, має низку фрагментарних норм, які мають лише одну мету – відшкодування шкоди за незаконне кримінальне переслідування особи.

У розділі 2 «Теоретичні та практичні питання реабілітації в кримінальному процесі» дисертантом аргументовано доцільність позиції інших вчених-процесуалістів і доведено, що інститут реабілітації незаконно засуджених осіб має підґрунтя кримінального процесуального права та комплексну галузеву приналежність. З огляду на наявність «фрагментарних норм» у різних галузях права та неформалізовану галузеву належність, констатовано міжгалузовість досліджуваного інституту та кримінальну процесуальну належність її правової природи. Крім того, було обґрунтовано участь юридичної особи, відносно якої здійснюється незаконне кримінальне переслідування, у якості учасника реабілітаційного процесу.

У розділі 3 «Механізм реалізації права на відшкодування шкоди в кримінальному процесі» окреслено сучасне бачення механізму відшкодування моральної шкоди у реабілітаційному процесі; безпосередньо реабілітаційний процес, як окрема судова стадія; суб'єкт, що здійснює реабілітаційний процес – реабілітаційний суддя.

За результатами здійсненого дослідження дисертант сформулював пропозиції та рекомендації із законодавчого врегулювання інституту реабілітації у кримінальному процесі України.

Після кожного розділу дисертації загалом сформульовано **висновки**, у яких вичерпно висвітлено зміст розглянутих питань. Висновки відповідають отриманим результатам, мають належну аргументацію та високий рівень достовірності.

Список використаних джерел охоплює 176 найменувань на 19 сторінках.

Зазначене дає підстави стверджувати, що дисертація М.В. Остренка відповідає встановленим вимогам і є завершеною науковою працею, результати якої виконують актуальне наукове завдання – запровадження інституту реабілітації у кримінальному процесі України.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації на практиці. Отримані результати дисертаційного дослідження Остренка Миколи Вікторовича на тему «Інститут реабілітації у кримінальному процесі України» може бути рекомендовано для використання в освітньому процесі закладів вищої освіти

юридичного профілю, у науково-дослідних розробках наукових установ, під час підготовки наукових публікацій та монографій, планування досліджень за цим напрямом.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача. Загалом позитивно оцінюючи наукову роботу, необхідно спрямувати увагу на деякі дискусійні питання, які потребують, на нашу думку, додаткової аргументації або пояснень під час захисту:

1. У роботі приділена увага цитуванню законних актів інших галузей права (господарського, цивільного, житлового) та пропозицій щодо їх вдосконалення, що виходить за межі досліджуємої сфери кримінального процесуального права.

2. Наявна в роботі пропозиція щодо запровадження окремого порядку «спростування обвинувачення померлого» замість «реабілітації померлого» не є доцільною, адже за тлумаченням слів «спростування» та «реабілітація» вони не є синонімічними, тим більше поняття «спростування» не свідчить про відновлення імені та репутації, тощо.

3. Автором до кінця не обґрунтована участь у «реабілітаційному процесі» таких суб'єктів, як: представник правоохоронного органу, який здійснював незаконне кримінальне переслідування (у якості третьої сторони); представник судового органу, який здійснював незаконне кримінальне переслідування (у якості третьої сторони), тощо.

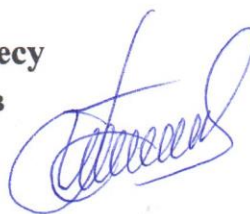
Слід відмітити, що вказані зауваження і побажання є рекомендаційними і в цілому не позначаються на позитивній оцінці дисертації, оскільки спрямовані на поглиблення наукової дискусії під час прилюдного захисту.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Під час вивчення як дисертаційного дослідження, так і наукових публікацій автора фактів порушення академічної доброчесності не виявлено. Дисертація Миколи Вікторовича Остренка є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею.

Висновок про відповідність дисертації поставленим вимогам. Дисертація Остренка Миколи Вікторовича на тему «Інститут реабілітації у кримінальному процесі України», представлена на здобуття ступеня доктора філософії, є комплексним, цілісним, завершеним науковим дослідженням, у якому отримано науково обґрунтовані результати, що вирізняються новизною у визначенні найбільш перспективних напрямів удосконалення науки кримінального процесу та суміжних напрямів, за своїм змістом відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам, встановленим у Порядку підготовки здобувачів вищої освіти (наукових установах), затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 року № 261 (із змінами і доповненнями від 3 квітня 2019 року № 283), наказу МОН України від 12 січня 2017 року № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами від 12 липня 2019 року) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її автор – Остренко Микола Вікторович – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент –

**Професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент**

Юлія СУХОМЛИН

